

διαφοροποιημένες, αλλά και αντικρουόμενες: θεό-πνευστος κατά τα πρότυπα των παλαιοδιαθηκικών προφητών (σύμφωνα με τον φιλόσοφο και μάρτυρα Ιουστίνου), ένα αθώο κι ενάρτο θύμα εντός της ιστορίας (σύμφωνα με τον απολογητή και φιλόσοφο κΑθηνναγόρα), ένας ανόπτος υποστηρικτής παγανιστικών προλήψεων (σύμφωνα με τον Θεόφιλο Αντιοχείας), ένας αληθινός σοφός που είχε βαθιά επίγνωση των ορίων της ανθρώπινης σκέψης (σύμφωνα με το έργο *Προς Έλληνας* περί το 200 μ.Χ.) και, τέλος, εμπνευστής κάθε αίρεσης (σύμφωνα με τον Ιππόλυτο Ρώμης). Αυτή ακριβώς η αμφιθυμία των χριστιανών έναντι των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων είναι που επιβεβαιώνεται και στη συνέχεια της εκκλησιαστικής ιστορίας, αρκεί κανείς να θυμηθεί: τους ελληνοτραφέστατους Κλήμη Αλεξανδρέα και Ωριγένη, την ειλικρινέστατη αυτοκριτική των Καππαδοκών σχετικά με τις σπουδές τους, τα υψιπετή και δυσθεώρητα *Αρεοπαγίτικα συγγράμματα*, το θλιβερό κλείσιμο της πλατωνικής Ακαδημίας των Αθηνών και τη φυγή –κακήν κακώς– του κύκλου των μαθητών του Δαμάσκου προς την Περσική Αυτοκρατορία, τους εξαιρετικά εκλεκτικούς χριστιανούς υπομνηματιστές των λογικών έργων του Αριστοτέλη, τον βαθυνούστατο Μάξιμο τον Ομολογητή, το «ουδέν της γνώσεως τιμιώτερον» του Ιωάννη Δαμασκηνού, τη σκληρή γλώσσα του *Συνοδικού της Ορθοδοξίας*, τις παιδευτικές εκρήξεις του Πατριάρχη Φωτίου, του Αρέθα και του Ψελλού, τον ήκιστα φιλικό προς τον φιλοσοφικό διανοητισμό μεσοβυζαντινό μυστικισμό, τις συνοδικές καταδίκες των Ιωάννη Ιταλού και Ευστρατίου Νικαίας ως υπέρ άγαν φιλοσοφούντων (11ος και 12ος αιώνας) και, τέλος, την αντιπαράθεση ορθολογιστών και νηπτικών κατά το ύστερο Βυζάντιο.

Παρόλη την αμφιθυμία, την ένταση και την κατά καιρούς αρνητική τοποθέτηση των χριστιανών έναντι των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων, αυτό που φαίνεται πως κυριάρχησε –έστω και υπόρρητα– ήταν ο σεβασμός προς την πνευματική παράδοση που αυτοί εκπροσωπούσαν. Με το πέρασμα των αιώνων αυτός ο σεβασμός θα γίνεται όλο και πιο έντονος – εξ ου και οι αναφανείς εκρήξεις εναντίον του– και στο τέλος θα επιστρατευθεί για να υπηρετήσει τις πολύ συγκεκριμένες ανάγκες μιας νέας ιστορικής συνείδησης. Ειδικότερα, ενώ το λεγόμενο Βυζάντιο (τουτέστιν, η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία) ξεκίνησε ως ένα πολυεθνικό και πολυγλωσσικό φαινόμενο, προϊόντος του χρόνου γινόταν όλο και πιο ελληνικό, μ' αποτέλεσμα να καταλήξει πλήρως ελληνικό. Αυτό όμως συνοδεύτηκε από ορισμένες μετατοπίσεις στο επίπεδο της θρησκευτικής συνείδησης: αρχικά από τον εν γένει προσδιορισμό των Βυζαντινών ως χριστιανών στον ειδικό χαρακτηρισμό τους ως Ορθόδοξων και περαιτέρω στον ειδικότερο αυτοπροσδιορισμό τους ως Ελλήνων Ορθόδοξων. Η τελευταία φάση αυτής της μετάπλασης θα αναδειχθεί πλήρως κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο. Με τον τρόπο αυτό οι χριστιανοί Ρωμιοί διαφοροποιούνταν όχι

μόνο έναντι των παλαιών παγανιστών Ρωμαίων και των συγχρόνων χριστιανών της Δύσης, αλλά ταυτόχρονα μετουσίωσαν στο επίπεδο της συνείδησης την ιστορική κρίση της συρρίκνωσης και κατάρρευσης της Αυτοκρατορίας τους.

Αυτό που μόλις σκιαγράφησα δεν είναι παρά η ανάδυση της νεοελληνικής συνείδησης (από τον 12ο αιώνα και εντεύθεν) και οι συνέπειές της στη ορθόδοξη χριστιανική συνείδηση. Για να καλλιεργηθεί τώρα και να αναπτυχθεί αυτή η συνείδηση, έπρεπε να αντλήσει από τον Ελληνισμό ό,τι περισσότερο μπορούσε και καθώς φαίνεται οι μορφές των σοφών διανοουμένων της αρχαιότητας ήταν πρώτης τάξεως υλικό για τον σκοπό αυτό. Εν προκειμένω, η θεολογική μνήμη θα λειτουργήσει –όπως πάντα, άλλωστε– διαλεκτικά, τουτέστιν, διαλογικά, εκλεκτικά και συνθετικά, και θα εκκλησιάσει πλήρως τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους καθιστώντας τους οργανικό κομμάτι της εικονογράφησης των ορθόδοξων χριστιανικών ναών. Είναι ενδεικτικό ότι αυτός ο εκκλησιασμός των φιλοσόφων δεν έγινε απλά στο επίπεδο το θεωρητικό –ένα επίπεδο που εκ των πραγμάτων θα αφορούσε μονάχα κάποιες ελίτ– αλλά κυρίως και πρωτίστως στο επίπεδο της λειτουργικής πράξης –που εκ των πραγμάτων αφορούσε όλο το εκκλησιαστικό σώμα. Από την Κρήτη και τη Μάνη μέχρι τα Γιάννενα και τη Δυτική Μακεδονία και από τη Βουλγαρία μέχρι τη μακρινή Μόσχα, ο Ορθόδοξος κόσμος θα συντροφέψει τη λειτουργική του προσευχή με την παρουσία των Ελλήνων φιλοσόφων αποδίδοντας έτσι τη δέουσα τιμή στο ελληνικό πνεύμα.

Όλα αυτά τα ανέπτυξα στην ομιλία μου επιστρατεύοντας κυρίως την παράσταση της «Ρίζας του Ιεσσαί», όπου οι Έλληνες φιλόσοφοι μαζί με τους Εβραίους προφήτες αναπαρίστανται να ποδηγούν την ανθρωπότητα στον ερχόμενο εν σαρκή Θεό. Μετά από μία χιλιετία, επιτέλους, το θεολογικό όραμα του φιλοσόφου και μάρτυρος Ιουστίνου δικαιώνονταν. Βέβαια, ίσως πει κανείς ότι οι φιλόσοφοι –σε αντίθεση με τους προφήτες– δεν εικονογραφούνται με φωτοστέφανο, αλλά θα έσπευδα να απαντήσω ότι η πραγματικότητα είναι πάντα ένα βήμα μπροστά από εμάς: σε μία τουλάχιστον περίπτωση, και συγκεκριμένα στο Arbanasi της Βουλγαρίας, οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι μάς περιμένουν στο καθολικό της τοπικής μονής με ολόχρυσα φωτοστέφανα!

Τον Ιούνιο ο Δρ Ken Parry, Senior Research Fellow στο Macquarie University, στο πλαίσιο της δικής του ομιλίας, αναφέρθηκε στη στάση της Εκκλησίας κατά τη διάρκεια του Βυζαντίου έναντι της φιλοσοφίας από μία διαφορετική μεν, αλλά εξίσου ενδιαφέρουσα οπτική γωνία. Το ερευνητικό ερώτημα που ως άλλη διήκουσα ιδέα προσδιόρισε την προσέγγισή του ήταν το εξής: άραγε οι κατά καιρούς εκκλησιαστικές εκρήξεις έναντι της φιλοσοφίας στο Βυζάντιο στοιχειοθετούν ικανή συνθήκη για να χαρακτηριστεί το τελευταίο συγκεντρωτικό κι απολυταρχικό ως προς τη στάση που κρατούσε

έναντι των εκδηλώσεων της πνευματικής ζωής; Κι αν οι ερευνητές που υποστηρίζουν κάτι τέτοιο κάνουν λάθος, τότε με ποιους όρους και υπό ποια έννοια θα πρέπει να καταλάβουμε τη σχέση Εκκλησίας και φιλοσοφίας στο Βυζάντιο;

Ευθύς εξαρχής ο Δρ Parry ξεκαθάρισε ότι σε μεγάλο βαθμό η αδυναμία να κατανοηθεί η ανωτέρω σχέση στις πραγματικές της διαστάσεις και το αληθινό της νόημα έγκειται στον προβληματικό τρόπο με τον οποίο έχει εκ προοιμίου εννοιολογηθεί. Επί παραδείγματι, η προγραμματική αντιπαράθεση φιλοσοφίας και θεολογίας είναι μία υπεραπλουστευτική σχηματοποίηση: οι δύο πνευματικές δραστηριότητες, αν και σαφώς διαφορετικές, αφενός μεν αλληλοδιαπλέκονται, αφετέρου δε μοιράζονται αρκετά κοινά στοιχεία. Επίσης, ο Δρ Ken Parry τόνισε μία κεφαλαιώδους σημασίας λεπτομέρεια, η οποία τις περισσότερες φορές παραθεωρείται: η αρχαία ελληνική φιλοσοφική παράδοση κακώς γίνεται κατανοητή ως αφηρημένη, οιονεί άσαρκη και κοινωνικά αποστασιοποιημένη, μιας και στην πραγματικότητα αποτελούσε πνευματική δραστηριότητα πρακτικά προσανατολισμένη, ενσάρκωμένη σ' έναν τρόπο βίου και κοινωνικά σημαίνουσα. Τέλος, δεν θα πρέπει κανείς να λησμονεί ότι στο Βυζάντιο οι θεολογικές τάσεις και νοοτροπίες ήταν πάντοτε πολλές και διαφοροποιημένες, κάτι που ισχύει εξίσου και για τη στάση που αυτές κρατούσαν απέναντι στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία, που κι αυτή με τη σειρά της δεν έχασε ποτέ στο Βυζάντιο τον πλουραλιστικό της χαρακτήρα.

Για να τα καταδείξει όλα αυτά ο Δρ Parry μάς ταξίδεψε νοερά στην εξέλιξη των σχέσεων Εκκλησίας και φιλοσοφίας, ξεκινώντας από την Ύστερη Αρχαιότητα και καταλήγοντας στον 11ο και 12ο αιώνα, όταν οι πνευματικές ελίτ του Βυζαντίου επέδειξαν ένα έντονο ενδιαφέρον για τη νεοπλατωνική φιλοσοφία. Ιδιαίτερη αναφορά έκανε και στη σκληρή γλώσσα που χρησιμοποιεί σχετικά το Συνοδικόν της Ορθοδοξίας. Το τελικό του συμπέρασμα ήταν πως, ανεξάρτητα απ' το αν υπήρξαν μεμονωμένες «κορώνες» κατά της αρχαίας φιλοσοφικής παράδοσης, η στάση αντιπαράθεσης της Ορθοδοξίας έναντι της φιλοσοφίας δεν αφορούσε στους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους, αλλά στη χρήση τους εκ μέρους της θεολογίας και της πιστεύουσας συνείδησης. Υπ' αυτήν την έννοια, αυτό που ενδιέφερε την Εκκλησία δεν ήταν να εκφέρει την ετυμηγορία της όσον αφορά τους αρχαίους φιλοσοφούς, αλλά να οριοθετήσει το τι, το πώς, καθώς και τον σκοπό για τον οποίο μπορούν οι πιστοί να τη χρησιμοποιούν. Με άλλα λόγια, θα λέγαμε ότι με τη στάση της η Εκκλησία στην ουσία διαφύλαξε και ανέδειξε την ιδιαιτερότητα και ετερογένεια που υφίσταται μεταξύ φιλοσοφίας και θεολογίας, μην υποκύπτοντας έτσι στον πειρασμό να αμβλύνει τις διαφορές τους και να προωθήσει έτσι έναν ιστορικό και πνευματικό τραγέλαφο!

Και οι δύο ομιλίες έγιναν στην αγγλική γλώσσα, χάριν των ελληνοαυστραλών δεύτερης και τρίτης γενιάς, ενώ η συζήτηση που επακολούθησε με το κοινό ήταν ενδιαφέρουσα κι εποικοδομητική. Δόθηκαν όπως πάντα τα σχετικά αναμνηστικά δώρα από τον πρόεδρο του Πολιτιστικού Κέντρου, τον κ. Ιωάννη Θεοδωρίδη, και όλοι είχαν την ευκαιρία να απολαύσουν τα καθιερωμένα κεράσματα. Κλείνοντας, θα ήταν παράλειψη εάν δεν ευχαριστούσαμε τους χορηγούς επικοινωνίας των ομιλιών Στα μονοπάτια του Ελληνισμού, δηλαδή την εφημερίδα ΚΟΣΜΟΣ και το Ελληνικό Πρόγραμμα της Ραδιοφωνίας SBS, και κυρίως τους οικονομικούς χορηγούς αυτής της προσπάθειας: το Τμήμα Σύνδεψ της Διεθνούς Εταιρίας Φίλων Νίκου Καζαντζάκη, τον Παν-Ναυπακτικό Σύλλογο «Η Ρούμελη», τον Σύλλογο Ελληνοαυστραλών Εκπαιδευτικών, το Τμήμα της ΑΧΕΠΑ ΝΝΟ «Πλάτων Νο4» και την Παμμεκεδονική Ένωση ΝΝΟ.

